

KAZAKİSTAN'DAKİ XIX YÜZYILIN SONU - XX YÜZYILIN BAŞINA AİT OLAN, TARİHİ DEĞER TAŞIYAN KONUTLARIN TİPOLOJİSİ, BATI KAZAKİSTAN ÖRNEĞİNDE

Elmira KANAYEVA

Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenyev, Almaty, **KAZAKHSTAN**
elmira_kanaeva81@mail.ru

Özet

Bu çalışmanın amacı, şimdiye kadar detaylı incelenmemiş, Batı Kazakistan, Atyrau şehri, Balgimbayev ve İsenov caddelerinin bugünkü halini belgeyerek tarih süreci içindeki değişimini incelemek ve geleneksel dokunun barındırdığı değerleri ve sorunları tespit etmek, değerlendirmek ve değerlerin korunması, sorunların ise çözümüne yönelik koruma önerileri getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan Geleneksel Konutları, Batı Kazakistan, Mimarlık, Restorasyon.

TIPOLOGY OF HISTORIC BUILDINGS, END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF 20TH CENTURY, ON EXAMPLE OF WESTERN KAZAKHSTAN, ATYRAU CITY

Abstract

The purpose of the study is to determine the current state of the streets Balgimbayeva and Isenova in Atyrau city, analyze historical stages of development, to identify issues and the importance of traditional structures of these streets, as well as to propose the protection of the city.

Keywords: Traditional buildings of Kazakhstan, West Kazakhstan, Architecture, Restoration.

1.Giriş

İnsanın sosyal bir varlık olması bir arada yaşamın ve yerleşik hayat düzeninin doğmasını sağlamıştır.

Eski yerleşim alanlarının ve yapı birimlerinin fiziksel özelliklerini inceleyerek, geçmiş uygarlıkların yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bu bilgi kendimizi ve bugünü anlamamıza, tanımamıza ve hayatımıza yön vermemize yardımcı olacaktır.

Tarihe göre yapım teknikler bölgeye göre değişiyordu. Ormanlı bölgelerde çoğunda ahşap karkaslı ise çöllü (düz) bölgede taştan, balçıktan, tuğladan inşa ediyordu. Eski zamanlardan beri insanlar ellerinde olan malzemelerden inşa etmektedir. Sadece teknolojinin gelişmesi ile inşa etmek kolaylaştı.

Sosyal ilişkilerin, yaşam biçimlerinin hızla değiştiği ve yapım tekniklerinin tek düze bir hal aldığı günümüzde eski yerleşim alanlarının, yaşam biçimlerinin incelenmesi ve gelecek kuşaklara korunarak aktarılması, yerel kimliklerin korunması, mimarlık, şehircilik ve sosyal tarihin okunması bağlağında büyük önem taşımaktadır. Bu yerleşimlerden biri de Batı Kazakistan Eyaletinin başkenti Atırav şehri, eski yerleşim dokusudur ve gerek doğa gerekse insan tarihi ile bozulmaya başladığından ivedikle koruma altında alınmalıdır.

Batı Kazakistan-Doğu Avrupa ve Orta Asya'da bulunan ekonomi-coğrafiyalık bölge. Batı Kazakistan-Aktöbe Eyaleti, Batı Kazakistan Eyaleti, Mangistau Eyaleti ve Atırav Eyaleti'nden oluşmaktadır. Bölge sınırları Kuzey'de-Rusya ile, Güney'de-Özbekistan ve Türkmenistan ile, Batı'da Hazar Denizi ile, Doğu'da ise Kazakistan'ın Kostanay, Kızılorda ve Karagandı ile sınırlanıyor. Toplam 736 129 m2 (Fransa ve İngiltere toplamındaki) alanı kapsamaktadır.

Resim 1. Kazakistan genel haritası

Çok sıcak yaz ve soğuk, az karlı sert iklim farklılığıyla Batı Kazakistan Eyaletleri oldukça meşhurdür. Bölgenin çevre bölgeleri ise özellikle Hazar denizi kıyıları iklimi daha yumuşaktır. Ocak ayında ortalama -3C derece. Batı Kazakistan'ın çoğu bölgeleri düz bozkırlarında bulunuyor.

Batı Kazakistan dört Eyaletten oluşmaktadır.

Çizelge 1. Batı Kazakistan Eyaletlerinin alanı, nüfüsü, merkezi

Eyalet	İdari Merkez	Alan km2	Nüfus (1/04/2012)
Aktöbe Eyaleti	Aktöbe	300 629	788 594
Atırau Eyaleti	Atırau	118 631	546 057
Batı Kazakistan Eyaleti	Oral	151 339	613 885
Mangistau Eyaleti	Aktau	165 642	551 939

Atırau'da 100 den fazla tarihi eserler, mimari yapılar (54 tarihi, 119 anıtsal sanat, 43 arkeolojik, 150 mimari ve 800 den fazla ibadet yerleri) gelecek nesillere atalarının manevi mirasının büyüklüğün hatırlatıyor.

2.Yöntem

Ön tespitler: öncelikle Atırau kent bütünü içinde kentin eski (Avrupa tarafı) kent dokusunun konumu ve önemini anlamak için kaynak araştırması yapılmıştır. Batı Kazakistan ve onun içinde özellikle Atırau konusunda yayınlanmış yazılar, makaleler, ansiklopediler, bilimsel araştırmalar ve salnameler taranmıştır. Ayrıca Kazakistan devleti tarafından yürütülen "Kültür Mirası" projesi ve Kazakistan Cumhuriyeti kanununun 27. Maddesi 'Tarihsel ve Kültürel mirasının korunması ve kullanımı', yapılacak çalışmaya yön vermesi amacıyla incelenmiştir.

Yöntem açısından faydalanmak amacı ile çevre ölçeğinde koruma ve restorasyon; Kazakistan mimarlığının evrimi, teorisi ve tarihi konulu doktora tezleri de incelenmiştir.

Çalışma alanı yerinde incelenerek, çalışmaya veri olabilecek bilgiler, Devlet Toprak Kaynakları ve Arazi Yönetimi Arştırma merkezinden - yapıların kadastral numaraları,; 'Kazgiprograd 1' Proje Enstitüsü'nden - Halihazır haritası, Atırau yol ağı ve ulaşım organizasyon haritası, Atırau sanayi bölgesinin haritası, Atırau ve Atırau ilçesinin mimari ve peyzaj analizi haritası, Atırau toplum merkezinin geliştirilme haritası; 'Kazrestorasyon' Devlet Kurumu'ndan – Atırau Koruma Amaçlı İmar Planı ve tescil fişleri temin edilmiştir.

İlk olarak İmar planı paftalarından seçilen sokakların güncel durumu halihazır plana aktarılmıştır. Ayrıca, seçilen sokaklarda bulunan yapılar tespit edilip, resimleri çekilmiştir. Çekilen resimler ayrıntılı tespit için hazırlanan 'Çalışma alandaki yapılara ait tescil fişler'e' aktarılmıştır.

ayrıntılı tespitler: Balgimbayev ve İsenov caddelerindeki yapıların fiziksel durumunu tespit etmek amacı ile (iç ve dış tespit fişleri) envanter çalışması yapılmış, yapılarda oturanların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını öğrenmek amacıyla ise anket çalışması yapılmıştır.

Geleneksel yapılara uygulanan sosyal anketlerde; aile ve çevre, mülkiyet durumu, yaşayanların meslek ve nüfüsü, kiracı ve ev sahibi ile ilgili bölümler yer almaktadır. İç tespit fişinde; yapının bölümleri, plan elemanlarının yapısal durumu, değişmişlik ve süslemelerine yönelik tespitler yer almıştır. Dış tespit fişinde ise duvarlar, bahçe kapısı, giriş kapısı, bodrum kat ve normal kat pencereleri, çıkma tipi, yapının konumu, kat yüksekliği, cephe tipi, giriş sahanlığı, çatı malzemesi, biçimi, saçak biçimi tespit edilmiştir.

dokümantasyon çalışmaları: Arazide yapılan çalışmalar büroda paftalara aktarılmıştır. Paftalar ışığında ilk olarak Atrau tarihi, sosyo-ekonomik ve fiziksel rolü üzerinde durulmuştur.

Seçilen iki sokağın Atrau bütünündeki konumu ve işlevi irdelenerek, açık alan-kapalı alan, doku karakteristikleri, çevresel öğeler, ulaşım durumu, kat yükseklikleri, yapım sistemleri paftalara renkli gösterimlerle işlenmiştir. Caddelerde bulunan tüm yapı, açık alan, yol ve çevresel öğeler için işlevsel, fiziksel, sosyal ve konfor koşullarına ilişkin sağlıklılaştırma ve rehabilitasyon müdahale kararları üretilmiş, bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için ise bir organizasyon modeli geliştirilmiştir.

Çalışma alanında bulunan 128 yapı için dış tespit fişi, 25 yapı için iç tespit fişi ve sosyal anket doldurulmuştur. Tespit çalışmaları neticesinde 128 yapıdan 46'nın karakteristik değer taşıyan yapı, 40'ı ender değerindeki yapı, 29'u yeni yapı, 4'ü niteliksiz yapı ve 9'u belirlenmeyen yapı olduğu saptanmıştır.

3.Bulgular

Tespit alanının genelinde bir arsada birkaç evin bulunduğunu görebiliriz. İki yada bodrum katlı, ahşap yada yanmış kerpiçten inşa edilen süslü evin hemen yanında çok basit tek katlı, tuğladan inşa edilen ev bulunmaktadır. Eskiden o büyük, süslü evlerde şehrin tüccarları, zengin vatandaşları yaşamaktaydı.

Resim 2. Balgimbayev cad. No56/1 ve No56/2

Resim 3. İsenov cad. №37/1 ve №37/2

Resim 4. Balgimbayev cad. №30/1 ve №30/2

Resim 5. Şevçenko cad. №15/1 ve №15/2

Resim 6. İsenov cad. №26/2 ve №26/1

Yanımdaki küçük, basit evde ise kalfaları oturmuş. Zamanla Sovyet Hükümeti tüm bu evleri halka dağıttı ve Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra evler şahısların üzerine geçti. Böylece bir avluda birkaç aile yaşamaktadır. Avluyu duvar ile bölerek kendine ayrı giriş kapı yapan sayısı çok az. Aynı avluda bulunan evlerin numarası 1, 2, 3 olarak bölünmektedir. Örneğin Balgimbayev cad. 56/1 diğer ev ise 56/2 olarak numaralandırılmış.

Anket iletişimine geçen halkın %90 oturdukları mahalleyi sakin, merkez, bu mahallenin belli bir tarihi olduğundan, bazıları tüm hayatını burda geçirdiklerinden dolayı sevmektedirler. Halkın %90 ev sahipleri. Kalan %10 kısmı kiranın ucuz olduğundan bu semtten evlerini kiraladıklarını söylemektedir.

Bu günde evin avlusunda ‘Tapçan’ı’ görebilsek, o evin sahibi mutlaka Kazak ailesidir. Tapçan –evin avlusunda bulunan, yerden yükseklikte, tahtalardan kurulan bir alan. Alan büyüklüğü insana göre değişiyor. Yazın tapçan üstünde, gündüzleri ailece yemek yenilir, çaylar içilir akşamları ise uyunur.

Resim 7. Farklı evlerin avlusundan çekilen Tapçan görüntüsü

Eski evlerinin yanında yeni ev inşa edenler, eski evlerini kiraya veriyorlar yada depo olarak kullanıyorlar. Tüm yüksek zeminli evlerde oturan aileler zemin katlarını kullanmıyorlar.

Bu konutlarda oturan halkın %98 yerli, Atırâu'lılar. Kalan %2 kısmı ise iş için Kazakistan'ın farklı bölgelerinden geldiklerini söylüyorlar.

Resim 8. Farklı evlerden çekilen Soba tipleri

4. Sonuç

Girilebilen evlerdeki izlenimlerimin sonucu, evlerin taşıyıcı sistemi, çatı örtüsü en sorunlu olan kısımlarıdır. Konfor durumuna gelirse bir kısmının evinde su, banyo yok, bazılarının sadece mutfaklarında su var ve çok az kısmı evlerine genel tadilat yaptırarak su, banyo ve tuvalet yaptırmış. Genelinde tuvalet dışarıda, ahşaptan yapılmış. iki-üç aile evlerini kömür ile ısıtıyorlar, onun dışında kalanlar evlerinin doğal gaz ile ısıtmaktadır. Yani eskiden kömür ile ısıtan sobalarını doğal gaza uygulamışlar. Sobalar genelde 75 cm yükseklikte, diktörtgen şeklinde. Sobanın hemen arkasında duvarı görebiliriz. Duvar genelde tavana 20 cm kala bitiyor ve sobayla ısıyor. Arsada bulunan büyük evin (Tüccarların) tavan yüksekliği oldukça yüksek, yaklaşık 3,20-3,50 m aralığında. Küçük evlerin (Kalfaların) ise eve giriş kısmı çok düşük.

Sosyal anket sonucuna göre vatandaşların bir kısmı bu tip evlerin yıkılmaktansa restorasyon yapılmasını ön görmekteler. Bu mahallede tarihi değer taşıyan evlerin yıkılması şehrin tarihinin silinmesiyle aynı anlamına geldiğini söylerken halkın diğer kısmı ise bir asır'ı aşmış evlerin onarımını veya restorasyonunu boşuna harcanacak para olarak değerlendirmekte .

KAYNAKLAR

1. Kazakistan'ın Kültürel Zenginliği, Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI
2. <http://www.turansam.org>
3. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>
4. http://www.atyrau-city.kz/index.php?uid=history_region&l=r
5. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Атырау>
6. <http://www.zakon.kz/100046-atyrau-neftjanaja-stolica-kazakhstan.html>